

La construcció social de la categoria d'exclòs

1. Alguna puntualització terminològica

Voldria subratllar primer algunes diferències entre els conceptes de pobresa i d'exclusió per explicar les raons per les quals prefereixo parlar d'aquesta última quan es tracta de migracions.

El concepte de **pobresa** és, primer de tot, un concepte estàtic que es refereix a la mesura d'una situació, mentre que l'exclusió és un concepte dinàmic que indica i implica un procés, és a dir, aquell que inclou i allò que exclou. Aquest avanç és important perquè posa en evidència les conseqüències per a l'actuació dels poders públics que no només haurien de limitar-se a l'anàlisi dels comportaments dels exclosos sinó també interessar-se en prevenir i reprimir els comportaments que exclouen.

El concepte d'**exclusió** sembla més adequat que el de pobresa per superar la noció de desigualtat entre els que estan *a dalt* i els que estan *a baix*. L'exclusió, en efecte, expressa més directament la idea d'*ésser dins* o *ésser fora*. Segons el sociòleg Alain Touraine la desigualtat reflecteix un concepte jeràrquic de la societat, basat en la noció de classe social. Avui les categories ja no estan definides en base a la funció de producció (i els conceptes associats de jerarquia i desigualtat): la diferència es situa entre *centre i perifèria* (ésser *dins* o *fora*, i no *a dalt* o *a baix*). L'exclusió d'alguns i el corollari de la integració o de la inclusió dels altres.

Si subratllem el concepte d'inclusió i d'exclusió es posa l'accent en el paper de l'Estat, de l'aparell institucional i dels diversos components de la societat civil en la promoció de la inclusió o en la lluita contra l'exclusió. La noció d'exclusió em sembla, a més a més, més pertinent per a l'anàlisi dels mecanismes de discriminació que caracteritzen el neoracisme contemporani. El neoracisme, en relació al racisme clàssic tradicional, no està caracteritzat pel mite de la desigualtat biològica (superioritat / inferioritat, jerarquia) sinó pel mite del pur (identitat / diferència). Avui el neoracisme es defineix sense recórrer a la noció de raça biològica i sense l'afirmació d'una desigualtat infranquejable entre *nosaltres* i *ells*.

L'exclusió proclamada pel neoracisme es basa, al contrari, en el respecte incondicional de les identitats culturals, tant la dels altres com la nostra. "*El que caracteritza al neoracisme*, observa P. A. Taguieff, *és, en primer lloc, la diferenciació dels valors del relativisme cultural (desplaçament de la*

raça envers la cultura i l'afirmació de la incomunicabilitat radical de les cultures) i, en segon lloc, l'abandó de l'argument de la desigualtat i el fet de considerar absoluta la diferència cultural, de manera que condemna la mescla i afirma que no és possible assimilar les cultures”.

El racisme neoideològic, quant a sistema de comportaments, no es deriva de la por de l'altre ni de la diferència (heterofòbia) sinó de la por a la barreja percebuda com una amenaça suprema que incumbeix la conservació de la identitat. És el creuament, la hibridació que representa l'amença suprema. “*La mixofòbia, subratlla P. A. Taguieff, així com el postulat de la inassimilabilitat, es troba al centre del pensament racista*”. Aquest postulat pot traduir-se en un postulat d'inconvertibilitat. Per al racista, l'altre és inconvertible. No es refusa la diferència: es sacralitza.

El racisme és l'exacerbació del sentiment d'alteritat de l'altre: el seu motor afectiu-imaginari és la por de l'indiferenciat. El racisme és la por que l'altre es converteixi en una persona com jo o com nosaltres, l'obsessió per la diferenciació i el refús de la similitud de l'altre (ells) amb mi (nosaltres). El més important en la jerarquia de valors del neoracisme és preservar la distància, l'exclusió, fugir a la neutralització de la diferència que estaria provocada per la mescla. En la desigualtat del superior i de l'inferior, el neoracisme substitueix la distinció absoluta entre assimilable i inassimilable, posant al servei de la tesi de la inassimilabilitat, l'imperatiu del respecte a les diferències col·lectives (ètniques i culturals).

El racisme és la por que l'altre es converteixi en una persona com jo

Així doncs, la noció d'exclusió respecte al concepte de pobresa expressa una relació més directa amb la noció d'integració que concerneix a un procés fonamental en les migracions i que toca els sectors de la inclusió jurídica (igualtat de drets i d'oportunitats), de la participació sociopolítica, de la integració socio-econòmica. El que voldria remarcar en la meua intervenció és el procés d'exclusió que pateixen els immigrants i els seus fills, sobretot si continuen essent estrangers, és a dir, si no adquireixen la nacionalitat del país on resideixen. La integració a la societat és una funció fonamental i un dret radical de tots els individus: sense integració l'individu roman marginat, exclòs de la participació de la vida social, política i cultural del lloc on viu. Sense integració l'individu està limitat a viure una situació de “*pobresa de ciutadania*” que sorgeix de múltiples formes de pobresa i exclusió.

2. La integració dels immigrants: procés sociocultural “maquillat” pel sistema polític

Mentre que el sistema polític parteix del supòsit que el ciutadà ordinari (l'autòcton) té un comportament i un mode de fer espontani, favorable al procés d'integració a la societat, pel que respecte a l'estranger considera que ha de ser constret a integrar-se mitjançant un “tractament específic” diferent a l'ordinari. Així, la població estrangera es compara amb una “classe perillosa i sospitosa” que pràcticament serà empresonada no només per un procés d’“integració imposada” sinó també per un procés contradictori d’“integració refusada”. En altres paraules mentre s'exigeix als immigrants estrangers una integració que hauria de conduir-los a la seva conformitat social i cultural dins la societat que els acull, també es refusa la seva integració pel fet que no disposen de nacionalització o perquè no la posseeixen amb motiu de llur origen.

Aquest procés contadictori de “la integració imposada” i de “la integració refusada” és més evident en els sistemes polítics i jurídics on la noció d'integració (generalment aplicada a la integració socioeconòmica: treball, vivenda, barri) està estesa a tot l'espai estatal-nacional, mitjançant la identificació del que és social amb el que és nacional o per confusió entre els dos espais. La qüestió, per exemple, de l'adhesió a la identitat nacional, és a dir als mites fundadors de la nació sovint identificats amb els valors democràtics, ha caracteritzat constantment, alguna vegada de manera dominant, el concepte d'integració: només cal veure les polítiques referents a la nacionalitat, l'obligació a la pèrdua de la pròpia d'origen com a condició per adquirir la ciutadania del país de residència.

El caràcter abusiú d'aquesta concepció (la integració mateixa dins l'espai estatal-nacional) és molt més evident en els nostres dies, en què la hipòtesi (Durkheim) d'una correspondència entre les normes, valors del sistema global (generalment identificat a l'espai estatal-nacional) i les estratègies i comportaments dels individus i dels grups, sembla un esquinç en l'evolució global de la societat (planetarització de la informació, interdependència econòmica, política i financera, transnacionalització dels moviments migratoris d'una banda, i reivindicacions particularistes, regionals, ètniques, culturals, de l'altra). Mai com ara la identitat nacional és posada en competència amb altres identitats culturals que troben el seu fonament en el territori, la llengua, la cultura, la religió, la generació, el sexe, etc...

Una integració que comprendria els mites fundadors dels estats nacionals i que estaria condemnada, avui, per la seva lògica interna, a situar cada individu amb arrels nacionals diferents “fora” i no “dins” de la ciutadania. (Es confon

així la ciutadania com a font del dret amb la identitat antropològic-cultural, “*l’identité des ancêtres*”, font d’arrelament en grups que pertanyen a cultures diferents). Així arribem a allò que anomenaria “*l’exclusió mitjançant la identitat*”, que sorgeix de dinàmiques racistes. Voldria centrar l’atenció en aquest procés d’exclusió amb la finalitat de posar en evidència les formes d’exclusió que caracteritzen als immigrants.

En general, per als sociòlegs la integració constitueix, primer de tot, una propietat de la mateixa societat en el seu conjunt. Allò que diferencia, sovint profundament, llur anàlisi són les diferents aproximacions al concepte de “*societat integrada*” i, en conseqüència, les diferents explicacions de les causes de la crisi de la seva funció integradora. Per a Durkheim, els membres d’una societat, els individus, són més fàcilment integrables quan més integrada és la societat: la integració del conjunt assegura, de fet, una funció integradora per les parts. Per a Durkheim una societat és més o menys integrada en la mesura que la “*solidaritat orgànica*” (interdependència lligada a la complementarietat funcional de les persones i del grup) és més o menys desenvolupada i densa en termes d’interrelacions internes, d’acords en els valors i de consens en els objectius. La interdependència s’oposa a “*l’anòmia*”, definida com a crisi, ruptura o pèrdua d’aquests elements.

Els sociòlegs americans (T. Parsons i R.K. Merton) entenen la integració com una funció pròpia del sistema social que s’asseguraria d’un mode estructural mitjançant el dret. L’anòmia resultaria, segons la seva percepció, no tan de la indeterminació dels vincles (Durkheim) sinó de la contradicció entre els objectius prefixats per la societat i els mitjants lícits disponibles per assolir-los. Aquesta contradicció conduiria a fenòmens de desviació personal en relació a la comunitat o al grup en qüestió, i a disfuncions en relació a la societat global.

Per a Alain Touraine, sociòleg i polític francès, el concepte d’integració ve acompanyat del concepte d’“*inclusió social*”. La integració, en aquest cas, s’oposaria no tant a l’anòmia sinó a l’exclusió social definida com “*el cúmul de privacions (recursos, relacions socials, mitjants de comunicació i participació) i d’exclusió (de la feina, de l’escola, de la ciutat) sovint sumades a la segregació social i/o ètnica*”².

Aquestes tres aproximacions sociològiques que, en la seva diversitat, entenen la integració com una propietat de la mateixa societat, ens ajuden a fer sortir els immigrants d’un estatut simbòlic i polític discriminatori, profundament arrelat en l’imaginari social que presenta els immigrants (la part que hauria d’“*entrar*” dins el tot) com els responsables directes de l’estat de crisi i de l’anòmia de tota la societat nacional, crisi general o específica (econòmica,

L’imaginari social presenta els immigrants com els responsables directes de l’estat de crisi de la societat nacional

social, cultural), sense la qual aquesta operació de substitució, estrictament ideològica, hagi sortit a la llum explícitament o hagi estat clarament analitzada.

Quan en les relacions entre migracions s'observa pobresa i procés d'exclusió no podem deixar d'aprofundir sobre aquests aspectes que posen en evidència les relacions existents entre “situacions de pobresa cívica”, produïda per “l'exclusió simbòlica i cultural” a més de “jurídica” dels immigrants. “La inclusió” dels estrangers en el conjunt de la societat és una condició essencial per evitar processos de “pauperització” i “exclusió”.

Aquella exigeix dos postulats: la voluntat política de la majoria a reconèixer els immigrants estrangers, amb els seus drets i llibertats fonamentals, com a part integrant de la societat, i la convergència, dels objectius de la majoria i de la comunitat d'immigrants, sobre els punts essencials al voltant dels quals construir el consens social (llibertat, igualtat, participació). Mentre vagi a menys aquesta voluntat política i aquesta convergència de tots sobre els punts essencials de la llibertat, de la igualtat i de la participació, les migracions assumiran sempre els efectes perversos de l'exclusió.

Antonio Perotti
Consell d'Europa. Luxemburg

-
- 1 P.A.Taguieff (1992) *Définition et évolution du phénomène raciste. A La Lutte contre el racisme et la xénophobie, rapport*. La Documentation Française. París. Pàg. 152-154.
 - 2 Veronique de Rudder (1994) *Intégration. A Pluriel Recherches*. Ed. L'Harmattan. París. Pàg. 26-27.

La construcció social de la categoria d'exclòs

La construcción social de la categoría de excluído

Tras mostrar la mejor adecuación del concepto de exclusión para explicar las nuevas formas de marginación social, y muy especialmente las asociadas a fenómenos de migración, el autor centra su análisis en las modificaciones del discurso neoracista y sus efectos paralizantes sobre las políticas de integración cultural. Para superar esta situación se necesita la voluntad política de querer hacerlo y la generación de valores de consenso entre la sociedad receptora y la comunidad migrante.

The social creation of the category of excluded

First of all, the author explains why the concept of exclusion is more fitting when approaching the new forms of social "rejection", and particularly those which are linked to the phenomenon of immigration. Afterwards, his analyse is focused on the modifications of the neoracist speech and its paralyzing effect upon policies of cultural integration. In order to overcome this situation, it is necessary to have a political will and the creation of new values agreed between the migrant community and the receiving society.

Autor: Antonio Perotti

Article: La construcció social de la categoria d'exclòs

Referència: Educació Social núm. 11 pp. 26 - 31

Adreça professional: Consejo de Europa, Luxemburgo
Fax 00 33 03 200 918 39